

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Рябченко О.П.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового та податкового права
Державного податкового університету,
ORCID: 0000-0001-6631-2830

Рябченко О.П. Деякі правові засади розуміння енергетичної безпеки.

Стаття зосереджена на аналізі правової категорії енергетичної безпеки в українському законодавстві. З огляду на постійні коливання на світовому енергетичному ринку та загрози ззовні, Україна змушена шукати способи гарантування надійних та стабільних поставок енергоресурсів, розвивати власні джерела енергії та впроваджувати ефективні стратегії енергозбереження. Доведено, що концепція енергетичної безпеки в українському законодавстві є, з одного боку, надзвичайно широкою та багатоаспектною, а з іншого – не має чіткого відображення в нормативно-правових актах.

Питання енергетичної безпеки набуває критичного значення у сучасному геополітичному та економічному контексті, особливо в умовах повномасштабної війни. Енергетична безпека визнається фундаментальним елементом національної безпеки, оскільки безпосередньо впливає на стабільність країни, її економічний розвиток та добробут громадян. У деяких випадках термін «енергетична безпека» використовується в законодавстві в описовому контексті, як ключова ціль реформ. Проте, Конституція України, закони України та інші нормативні акти не містять вичерпного визначення поняття «енергетична безпека». Автором запропоновано алгоритм юридичної аргументації для чіткого та точного визначення терміну «енергетична безпека» в українському законодавстві.

Доведено, що чітке визначення «енергетичної безпеки» у спеціалізованих законах сприятиме формуванню більш конкретної та зрозумілої правової бази для її забезпечення. Як наслідок, це покращить розуміння обов'язків держави, приватних підприємств та громадян у сфері захисту енергетичних ресурсів та інфраструктури, зокрема, це допоможе розрізняти злочини у сфері енергетичної безпеки у кримінальному праві, та точно визначати які статті можна застосовувати при кваліфікації. Також, оскільки енергетична безпека є частиною національної безпеки, її чітке юридичне визначення в законодавстві України забезпечить додаткові гарантії стабільного функціонування держави, що допоможе скоординувати дії уряду з метою захисту енергетичних ресурсів та підвищить стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Ключові слова: енергетична стратегія, енергетична безпека, законодавство України, критична інфраструктура, національна безпека, енергетична ефективність.

Riabchenko O.P. Some legal principles of understanding energy security.

The article focuses on the analysis of the legal category of energy security in Ukrainian legislation. Given the constant fluctuations in the world energy market and external threats, Ukraine is forced to look for ways to guarantee reliable and stable supplies of energy resources, develop its own energy sources and implement effective energy saving strategies. It is proven that the concept of energy security in Ukrainian legislation is, on the one hand, extremely broad and multifaceted, and on the other hand, it is not clearly reflected in regulatory legal acts.

The issue of energy security is gaining critical importance in the modern geopolitical and economic context, especially in conditions of full-scale war. Energy security is recognized as a fundamental element of national security, as it directly affects the stability of the country, its economic development and the well-being of citizens. In some cases, the term «energy security» is used in legislation in a descriptive context, as a key goal of reforms. However, the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine

and other regulatory acts do not contain an exhaustive definition of the concept of «energy security». The author proposes an algorithm of legal argumentation for a clear and precise definition of the term «energy security» in Ukrainian legislation.

It is proved that a clear definition of «energy security» in specialized laws will contribute to the formation of a more specific and understandable legal framework for its provision. As a result, this will improve the understanding of the obligations of the state, private enterprises and citizens in the field of energy resources and infrastructure protection, in particular, it will help to distinguish crimes in the field of energy security in criminal law, and to accurately determine which articles can be applied in qualification. Also, since energy security is part of national security, its clear legal definition in the legislation of Ukraine will provide additional guarantees of the stable functioning of the state, which will help to coordinate the actions of the government to protect energy resources and increase resilience to internal and external threats.

Key words: energy strategy, energy security, Ukrainian legislation, critical infrastructure, national security, energy efficiency.

Постановка проблеми. Нинішнє геополітичне становище, дедалі більша непередбачуваність та кризи в енергетиці загострюють значення енергетичної безпеки, як на світовому рівні, так і конкретно в Україні. Енергетика є фундаментом існування сучасної цивілізації, визначаючи траєкторії та впливаючи на швидкість соціально-економічного зростання світової економічної системи, її безпеку та структуру міжнародних відносин. Саме енергія виступає як рушійна сила будь-якої економічної системи. Майже всі аспекти життя людства, певним чином, пов'язані з перетворенням та подальшим використанням енергії. У ХХІ столітті відбувається якісно-кількісне перетворення світового енергетичного ринку. Технічний прогрес створює абсолютно нові можливості у виробництві, доставці та споживанні енергії, посилюється міжпаливна конкуренція, відчутно змінюються підходи до регулювання світового енергетичного ринку, розширюється перелік та різноманітність енергоресурсів, які використовуються, головні гравці ринку переглядають свої стратегії через наростання геоекономічної напруги в глобальному масштабі, одним із ключових чинників якої стала нічим не виправдана війна росії проти України [10]. Сильний вплив енергетичного фактору на систему міжнародних відносин, геополітику та світову економічну систему в контексті сучасних процесів глобалізації актуалізує потребу у коректній оцінці поточного стану та перспектив гарантування глобальної енергетичної безпеки, що має вирішальне значення для передбачення та розробки актуальних планів розвитку як національних економік різних країн світу, так і світової економічної системи в цілому. Адже, як підкреслюють експерти, завершення епохи великих обсягів та доступності енергії зробило глобальну енергетичну безпеку предметом занепокоєння для людей та урядів по всьому світу..

Метою роботи є визначення правової категорії енергетичної безпеки в українському законодавстві.

Реалізації мети сприятимуть вирішення поставлених задач, а саме: розкрити законодавчі акти енергетичної безпеки; проаналізувати підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують енергетичної безпеки.

Стан дослідження проблематики статті. Дослідження окремих граней юридичного трактування терміна «енергетична безпека» зустрічаються у роботах Іващенко С.В., Германа В.А., Коваленка О.В., Князева В.І., Петренка О.М. Переважна кількість попередніх наукових розвідок сфокусовані на вивченні однієї зі складових глобальної енергетичної безпеки, зокрема або ресурсної, або геополітичної [11; 12]. Враховуючи непередбачуваність та непрогнозованість розвитку сучасної геополітичної обстановки у світі, загострення кризових явищ та подальше підвищення важливості теми запобігання кліматичним змінам, актуальним є більш детальний аналіз, який сприятиме виявленню нових загроз у світовій енергетиці та формуванню можливих планів для їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Українська вільна енциклопедія «Вікіпедія», з посиланням на українського вченого Боброва Є.А., описує енергетичну безпеку як стан електроенергетики, що гарантує економічно та технічно безперервне забезпечення енергетичних потреб споживачів тепер і в майбутньому, а також охорону довкілля. Енергогенеруючі компанії – це юридичні особи, що володіють або використовують генеруючі потужності, виробляють та реалізують електроенергію. Під енергетичною безпекою маємо на увазі здатність держави через владні інституції

забезпечити споживачів енергією необхідного обсягу та якості як у звичайних умовах, так і під час дестабілізуючих чинників (надзвичайних ситуацій) внутрішнього чи зовнішнього впливу, в рамках гарантованого задоволення мінімально необхідного обсягу найважливіших потреб країни, її окремих регіонів, міст, селищ та об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах [1].

Енергетична безпека відіграє ключову роль у національній безпеці, і її порушення може спричинити серйозні наслідки, що можуть бути класифіковані як злочини відповідно до кримінального кодексу. Значення має визначення конкретних злочинів, що відносяться до сфери енергетичної безпеки. Розуміння концепції «енергетична безпека» у контексті кримінального права є вкрай важливим для захисту національних інтересів, запобігання злочинам, пов'язаним з енергетикою, та забезпечення стабільного функціонування держави та суспільства. Енергетична безпека є наріжним каменем економічної безпеки будь-якої держави, без виключення, та зачіпає процеси й явища не тільки в енергетичній системі, а й в економіці загалом. Вона визначається як гарантований захист громадян та держави від ризиків дефіциту всіх видів енергії та енергетичних ресурсів, що виникають внаслідок впливу негативних природних, техногенних, управлінських, соціально-економічних, а також внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників.

Якщо говорити про стратегічні документи, то на сьогодні чинною є Енергетична стратегія України на період до 2050 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 року № 373-р. Цей документ є стратегічним та визначає ключові напрями й заходи у сфері енергетичної політики, включаючи забезпечення енергетичної безпеки, підвищення енергоефективності та розвиток енергетичної інфраструктури. Під час Конференції з відновлення України, яка відбулася в Лондоні у другій половині 2024 року, Міністр енергетики України Герман Галущенко презентував Енергетичну стратегію України до 2050 року, але текст цього документа на офіційних джерелах на момент написання цієї статті був відсутній [2].

Попередником Енергетичної стратегії України на період до 2050 року була «Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Цей документ розглядає енергетичну безпеку з різних аспектів. По-перше, стратегія наголошує на необхідності вирішення проблем енергетичної безпеки для забезпечення суверенітету України. По-друге, підкреслюється, що енергетична інфраструктура повинна стати гнучким інструментом системи енергетичної безпеки України, базою надійного енергозабезпечення споживачів та ланкою системи безпеки постачань до ЄС зі східного напрямку. По-третє, розглядається розвиток проєктів розбудови нової нафтової інфраструктури, стале розширення та будівництво всіх видів генерації з відновлюваних джерел енергії, а також розробка планів реагування на надзвичайні ситуації усіма суб'єктами господарювання як заходи підвищення енергетичної безпеки України. У цій Стратегії поняття енергетичної безпеки згадується часто, проте опосередковано. Обговорюються ризики, розвиток, майбутнє та завдання енергетичної безпеки, але чітке визначення, що ж таке «енергетична» безпека, відсутнє [3].

З огляду на кримінальне право, у Кримінальному кодексі України немає спеціального розділу, присвяченого енергетичній безпеці. Однак, низка статей стосуються питань енергетичної безпеки, зокрема: стаття 194-1, яка стосується умисного пошкодження об'єктів електроенергетики; стаття 222-2, що визначає маніпулювання на енергетичному ринку; стаття 232-3, яка стосується незаконного використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів; та стаття 292, що стосується пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів і нафтопродуктопроводів [4]. Водночас, практика демонструє, що значна кількість злочинів проти енергетичної безпеки може бути пов'язана з іншими складами злочинів. Ця проблема стала основою для дисертаційного дослідження автора цієї статті.

Варто також звернути увагу на інші нормативно-правові акти. Так, Указом Президента України від 27 грудня 2005 р. № 1863/2005, було схвалено основні напрями державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України, де зазначалося: «Енергетична безпека передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечно-го забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави». Відповідно до цього документа, енергетична безпека розкривалася через напрями державної політики, а саме:

- підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів;
- зменшення енергетичної залежності України;
- модернізація на основі впровадження новітніх технологій енергетичної системи України та підвищення стійкості її функціонування;

- підвищення ефективності реалізації транзитного та експортного потенціалу України;
- зниження негативного впливу проблем функціонування паливно-енергетичного комплексу на умови життєдіяльності людини;
- підвищення ефективності системи управління паливно-енергетичним комплексом;
- відвернення і нейтралізація реальних і потенційних зовнішніх загроз національним інтересам України.

Хоча цей Указ і втратив чинність, він наглядно демонструє вектор дотримання цілей щодо енергетичної безпеки [5].

Чітке визначення терміна «енергетична безпека» в українському законодавстві відсутнє. Зокрема, в Основному Законі України, Конституції, таке визначення не міститься. Безумовно, Конституція України встановлює загальні засади державного устрою, прав та свобод людини та громадянина, але не вдається в деталі специфічних галузевих питань. Проте в різних статтях Основного Закону згадуються такі поняття, як «екологічна безпека», «інформаційна безпека», «національна безпека», «громадська безпека» [6]. Включення терміна «енергетична безпека» до Конституції є предметом дискусій. Конституція України – це основний закон держави, і внесення до нього надто деталізованих чи спеціалізованих положень може призвести до її перевантаження. Водночас чітке визначення енергетичної безпеки може обмежити гнучкість державних органів у реагуванні на нові виклики та загрози, адже сучасний світ стрімко змінюється, і визначення, актуальне сьогодні, може втратити свою актуальність у майбутньому [13].

Завдання щодо деталізації відповідних положень покладається на спеціалізоване законодавство. Закон «Про основи національної безпеки України», який вже втратив чинність, описував енергетичну безпеку через «...стале функціонування і розвиток паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення» [7], проте без надання конкретного визначення. Натомість Закон «Про національну безпеку України», що прийшов на заміну, взагалі не містить положень, що стосуються енергетики чи самого поняття «енергетична безпека» [8]. Профільне законодавство, передусім Закон України «Про ринок електричної енергії», розглядає економічну безпеку як складову національної безпеки України через призму енергетичної незалежності, енергетичної ефективності та важливості критичної інфраструктури.

Закон України «Про альтернативні джерела енергії» в статті 11 визначає: «Експлуатація альтернативних джерел енергії на об'єктах альтернативної енергетики провадиться за умов енергетичної безпеки, що гарантує технічне та економічне задоволення періодичних, поточних і перспективних потреб споживачів енергії» [9]. Водночас, визначення самого поняття «енергетична безпека», а також будь-які посилання на нього в цьому нормативно-правовому акті відсутні [10].

Висновки. В сучасних реаліях розвитку людства першочергову вагу отримали питання сталого розвитку, безпеки та доступності енергії. Гарантування відповідного рівня стабільності та злагодженої роботи енергетичного сектору відіграє ключову роль у досягненні суспільно-економічного прогресу та національної безпеки. Людство повинно усвідомити, що глобальна енергетична безпека – це не просто питання наявності енергії, а й те, яким чином воно вирішує питання енергоефективності та споживання, що набуває критичної ваги. Існують суттєві загрози для перспектив глобальної енергетичної безпеки в сучасному світі. Геополітичні виклики та невизначеність цілком можуть зменшити можливості країн у боротьбі зі зміною клімату, забезпеченні як глобальної, так і національної енергетичної безпеки, та реагуванні на безліч інших проблем, пов'язаних з енергетикою.

Конкуренція за належне забезпечення критичними корисними копалинами також здатна послабити прагнення країн покращити стандарти та призвести до більш прихованого прийняття експлуатаційної політики видобутку ресурсів, що в минулому вже спричиняло зубожіння країн, що розвиваються.

Разом з тим, вітчизняне законодавство не містить чіткого та зрозумілого визначення поняття «енергетична безпека». У Конституції України та спеціалізованих законодавчих актах відсутнє конкретне визначення цього терміну. У Стратегіях розвитку України та наукових дослідженнях існує надто широке трактування енергетичної безпеки, тоді як конкретна дефініція відсутня. Для дослідження кримінальних правопорушень у сфері енергетичної безпеки необхідно насамперед розуміти, які злочини слід відносити до цієї сфери. Вважаємо за доцільне впровадження в спеціалізоване законодавство України чіткого, зрозумілого та повного визначення терміну «енергетична безпека».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енергетична безпека. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Енергетична_безпека.
2. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 12.05.2025 р.).
3. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017р. № 605-р С. 17, 18, 22, 24, 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 12.05.2025 р.).
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.05.2025 р.).
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року Про стан енергетичної безпеки України та основні засади державної політики у сфері її забезпечення: Указ Президента України 27 грудня 2005 р. № 1863/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1863/2005#Text> (дата звернення 14.05.2025 р.).
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
7. Про основи національної безпеки: Закон України від 19 червня 2003р. № 964-М ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 8.
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018р. № 2469-VIII ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 01.06.2025 р.).
9. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 р. № 555-IV ВР / *Верховна Рада України*. Ст. 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення 03.05.2025 р.).
10. Гирич О.С. Поняття енергетичної безпеки за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 8/2024. С.323–325. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/75>.
11. Легеза Є.О. Адміністративні процедури у сфері нерухомого майна: державна реєстрація речових прав та особливості реалізації через електронні торги: монографія / Є.О. Легеза. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 246 с.
12. Легеза Є.О. Теорія публічних послуг : адміністративно-правова складова. Монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.
13. Leheza, Yevhen. Pisotska, Karina. Dubenko, Oleksandr. Dakhno, Oleksandr. Sotskyi, Artur. 2022. the essence of the principles of ukrainian law in modern jurisprudence. *Revista jurídica portugalense*, december, 342–363. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(32\)2022.ic-15](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-15).